

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Magyarország városhierarchia-vizsgálata a trianoni országterületen 1910-ben és 1930-ban

Bán Gergely Károly

Témavezető: Dr. Szilágyi Zsolt

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2024.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A városok mindig is a központi hatalom és a társadalmi szerveződés helyszínei voltak, emellett szerves részét képezték a társadalmi és technológiai fejlődésnek is. A városok iránti általánosabb érdeklődést a 19. század végén az urbanizáció hatása keltette fel, először a saját korukkal foglalkozó rokon tudományok: a statisztika, a közgazdaság-tudomány, a 20. századtól mindinkább a geográfia, a szociológia, majd a kultúrtörténet művelőinek körében vált népszerűvé a város mint jelenség. A várostörténet folyamatosan változott és formálódott, egyre inkább egy önálló területté vált. Az emelte ki a helytörténet szűk kereteiből, hogy már nemcsak az egyes városok történetére koncentrált, hanem azt vizsgálta, hogy milyen hatással volt az iparosítás, az urbanizáció folyamata a városok gazdasági és társadalmi átalakulására, azaz a makrofolyamatok hogyan befolyásolták a városok életét. Idővel nem csupán egy adott város alkotta a vizsgálat fókuszpontját, hanem egy adott régió városhálózata és annak hierarchikus felépítése is.

A városhierarchia-kutatások elsősorban a 60-as, 70-es években lejátszódó „kvantitatív forradalom” időszakára tehető a nemzetközi porondon. A hazai szinten e kutatások a 2000-es évek elejére lezárultak és napjainkra már alapvetően nem az új várostörténeti irányzatok közé sorolhatóak ezen vizsgálatok. Ezen kutatások korábban is főleg a regionális földrajz egyik szűzséjébe tartoztak. Azonban a különböző paradigmaváltások hatására hazai és nemzetközi téren is újra teret nyertek, nyerhettek ezen empirikus és egyben kvantitatív kutatások, beleértve a településhálózati vizsgálatokat is. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a térinformatika térnyerése a történettudomány egyes területein is hozzájárul az ilyen típusú vizsgálatok aktualizálásához. Az ilyen jellegű munkák, új megközelítések és az interdiszciplinaritás utóbbi években történő növekedése új lehetőséget nyújt a városhierarchiai-vizsgálatok eredményeinek többszámú kontextualizálására.

Kutatásomban jelentős szerepet játszott a trianoni békeszerződés társadalmi, gazdasági hatásainak új szemszögből való megvilágításai. Tény, hogy 1920. június 4-e jelentősen sújtotta hazánkat valamennyi téren, azonban napvilágot láttak olyan megközelítések, amelyek már árnyaltabb képet festenek Trianonról és annak hatásairól. Ezen eredmények, látószögek összekapcsolása során, olyan tudástranszferre nyílnak lehetőségek, amely által úgy árnyalódhatnak, színesedhetnek tovább a 20. század első felének településállományról eddig alkotott képeink, mint az előhívóba mártott fényképlapok. Értekezésem során olyan főkérdésekre kerestem a választ, hogy a határváltozás milyen rövidtávú hatással volt a korabeli varoshálózatra? Milyen hatással volt a békeszerződés (és a körülötte kialakult gazdasági,

politika változások) a városhálózatra mint hálózatra? Melyek azok a régiók, ahol jelentős változásokat tapasztalhatunk és melyek, ahol mozdulatlanságot vélünk felfedezni? Mely városok tudtak leginkább prosperálni, illetve mely városokat érintett leginkább negatívan az 1920-as változások a városiasodottság vonatkozásában?

II. Források és módszerek

A leltározó-módszert alkalmazó városhierarchia-vizsgálatok alapját minden esetben egy igen komplex, kvantifikált adatokat tartalmazó adatbázis alkotja, függetlenül attól, hogy mely térség településeit vizsgáljuk. Ezen adatállományokban a legtöbb esetben olyan mutatók kerülnek rögzítésre, amelyek a települések közigazgatási, egészségügyi, gazdasági és oktatási stb. helyzetét – összegezve a városiasabb állapotát – jellemzik a vizsgált időpont(ok)ban.

Funkcionális városhierarchia-vizsgálatomat két időmetszetben végeztem el, 1910-re és 1930-ra. Az időkör kiválasztásánál fontos szempontot jelentett a településszintű források megléte is, amelyeket a népszámlálási összeírások biztosítottak. A vizsgálati teret az 1000 lélekszám fölötti (1920) trianoni határokon belül található települések (1625 település) alkotják, 1910-re és 1930-ra is. Tehát retrospektív módon az 1930-as településhálózat egy szeletét vetítettem vissza 1910-re. Azonban a két vizsgálati pont között bekövetkezett közigazgatási változások hatására ez a szám 1591-re mérséklődött. Tehát 1591 település került rögzítésre mindkét időmetszetre, amely az 1930-as településhálózat (3422 település) 46%-át tette ki. Ezáltal egy viszonylag széles skálán nyílt lehetőség a vizsgálatra, és egyben arra is, hogy a funkcionális értelemben vett városi szint alatti településeket is megfigyeljem.

A fentiek alapján értekezésem módszertani modelljét úgy konstruáltam meg, hogy komplex módon tartalmazzon valamennyi városi szerepkörrel szorosan kapcsolatba hozható mutatót úgy, hogy azok történeti forrásokkal is alátámaszthatóak. Gondolok itt a közigazgatási, gazdasági, pénzügyi, oktatási, egészségügyi, foglalkoztatási stb. szerepkörökre, amelyek hűen tükrözhetik egy település központi jellegét. A vizsgált tizenkilenc mutatót öt tényező/szerepkör köré csoportosítottam: T1: demográfiai, T2: közigazgatási, T3: gazdasági, T4: egészségügyi, T5: oktatási szerepkör.

Korábbi tapasztalatom alapján a lakosságszám dinamikus alakulása nem feltétlenül releváns változó egy ilyen vizsgálat során. Úgy vélem, hogy a lakosságszám változása két időmetszet között alapvetően az adott település prosperitására enged következtetni, viszont a vizsgált periódusban (20. század első harmada) számos olyan tényező fordult elő, amely torzítja ezen értékeket. Gondolok itt többek között a dél-dunántúli régióra, ahol az 1920-as

népszámlálási adatokat jelentősen befolyásolta, hogy az első világháborút követően a katonai alakulatok jóval később hagyták el a térséget. A kikötők jelentős katonai létszámára, illetve a fővárosi térség robbanásszerű népességnövekedésére. A fentebb taglalt tényezők miatt döntöttem inkább a lakosság szám statikus figyelembevételével (M1). Számos korábbi megközelítés, illetve kutatás bizonyította, hogy erős korreláció figyelhető meg a lélekszám nagysága és az urbanizáltság foka között.

A közigazgatási tényezőben hat mutató kapott helyet, a közigazgatási funkcióval rendelkező intézmények száma (M2–M7). A korabeli Helységnévtárakból (1913; 1930) rögzítésre került a postahivatal, a távbeszélőhivatal, az adóhivatal, a csendőror, a járásbíró, és a törvényszék megléte vagy annak hiánya. Ezen intézmények közigazgatási funkciói megkérdőjelezhetetlenek ekkoriban. Tény, hogy ennél jóval több közigazgatási funkcióval rendelkező intézményt ismerünk a korszakból. Gondolok itt a főszolgabírói hivatalra, a polgármesteri hivatalra, fő- és alispáni hivatalra, ítélőtáblára stb. Viszont a rögzített intézmények megléte elérhető 1913-ra és 1930-ra is a helységnévtárakból.

A gazdasági tényező alá soroltam – a Tiszti cím- és névtárakból – a kamarai ügyvédek számát (M8), mint számos gazdasági, kereskedelmi eljárás (ingatlanügy, hagyatéki ügy, bírósági ügy stb.) hivatalos személyét. Úgy vélem ezen mutató szintén jól reflektálhat egy városiasabb létre, mivel az ügyvédek száma párhuzamba hozható a közigazgatási, az igazságszolgáltatási, főként a gazdasági ügyek számával. Ezen mutató relevanciáját tovább erősíti a mutatókra elkészített korrelációs mátrix, ahol az ügyvédek jelentőségtöbblete pozitív összefüggést mutat számos egyértelműen a városiasabb létre reflektáló mutatóval.

A pénzügyi – és egyben gazdasági – mutatók terén releváns megoldásnak mutatkozott a településszintű adók bevonása. Szilágyi Zsolt kutatásainak köszönhetően látóterembe került az úgynevezett FHTT-t mutató (M9). Ezzel egyfajta településszintű GDP helyettesítő index konstruálható a korabeli adótípusok felhasználásával. Az FHTT mutató négy adóalapról jött létre: földadó, házadó, társulati adó, tantiém adó. A módszer segítségével lehetőség nyílt a lélekszám bevonása után arra, hogy a vizsgálatba bevont települések 1 főre jutó FHTT értékét megállapítsam. Ezen adatok 1908-ból és 1934-ből érhetők el községi szinten, illetve 1910-ből és 1934-ből városi szinten a statisztikai közlemények (új sorozat) idevágó számaiban.

A pénzügyi vonalon tovább haladva, Gál Zoltán és Beluszky Pál munkái alapján a pénzintézetek betétállományát vettem alapul (M10). A szakirodalomban egy igen jól alkalmazott mutató, amelynek egyik nagy előnye, hogy a Compassokban a 19. század végétől a 20. század közepéig elérhető éves szinten valamennyi pénzintézettel rendelkező település esetében.

A gazdasági tényező esetében szintén a Helységnévtárakból (1913; 1930) került rögzítésre a településeken működő és a vasútállomás megléte (M11). Ekkoriban a vasútállomás főként gazdasági szerepkörrel rendelkező intézmény volt. A vasút szerepét sokan túlértékelik, azonban tény, hogy fontos szerepe volt a városiasodottság vonatkozásában, illetve egyfajta közvetítő szerepe is volt (technológia, kultúra, tudás, áru stb.). Azonban a vasút önmagában nem épít várost, a város épít vasutat. Úgy vélem, hogy a vasút és ezzel együtt az állomás egyfajta „erősítő” szereppel rendelkezett és számos lehetőséggel bírt egy település életében. Felerősítette az adott település értékeit, opcióit és városi jegyeit.

A gazdasági tényezők közé soroltam a korabeli gazdasági szerepkörrel rendelkező foglalkoztatási mutatókat is. A foglalkoztatási adatok összegyűjtéséhez a statisztikai közlemények ide vonatkozó kötetei nyújtottak segítséget, amelyben a településekhez kapcsolódó foglalkoztatási ágak, főcsoportok adatai találhatóak meg a keresők és az eltartottak tekintetében községi soros formában. A statisztikai közleményekben található főcsoportokat a recens geográfia által elfogadott alapvető gazdasági szektorokba soroltam az alábbi módszer alapján. Így vált mérhetővé a terciér keresők aránya (M12). Ennek háttérében az a tézis áll, amely szerint a terciér szektor a városi funkciók alapvető hordozója.

A korabeli foglalkoztatási ráta (M13) vizsgálatához a települések kereső lakosságán túl a lakosság korcsoportarányának bevonása is szükséges. A népszámlálási kötetek korcsoport beosztásai alapján a 15–59 éves korosztály tűnt erre a legmegfelelőbbnek. A választott korosztályhatárokat a recens geográfia módszereit felhasználva jelöltem ki a források elérhetőségét is figyelembe véve. Ezen változó esetében abból indultam ki, hogy minél magasabb egy település foglalkoztatási rátája, annál inkább tölthet be központi szerepkört az adott térségben. A magas foglalkoztatási arány nagy valószínűséggel magasabb gazdasági, társadalmi funkciókkal is párosul. A korcsoportok és a foglalkoztatási főcsoportok is elérhetőek mindkét évre a Statisztikai közlemények köteteiben.

Az egészségügyi szerepkörön belül rögzítettem a vizsgált településeken működő gyógyszertárak számát (M14). Ehhez a Gyógyszerészek Évkönyvét (korábban Gyógyszerészek Zsebnaptára) használtam fel. Így bekerült az adatbázisba valamennyi vidéki patika 1930-ból és 1910-ből is. A gyógyszertár önmagában nem hozható párhuzamban a jobb egészségügyi körülményekkel, de a biztosított lehetőség által fontos volt egy város életében, illetve egészségügyi funkciójában.

Az egészségügy vonatkozásában első körben a kórházak számának a rögzítésére fókuszáltam. Azonban ekkoriban a néhány betegágygal rendelkező egészségügyi ellátásra szakosodott intézményeket is a kórházak közé sorolták (uradalmi-, bánya-, magánkórház).

Ennek következtében módszertanilag jobbnak találtam, ha nem csupán az intézmények meglétét/számát vonom be a vizsgálatba, hanem az ennél pontosabb képet adó kórházak mennyiségi indexét. Jelenesetben a kórházi ágyszámokat (M15). Ezen adatok a Magyarország Orvosainak Évkönyve és Címtára (MOÉC) 1931-es és 1908-as kiadásában elérhetőek, sajnos nem minden kórház esetében. Hosszas utánajárást követően sikerült 1932-re vonatkozó ágyszámadatokat találnom. 1910-es esztendőre már összetettebb volt a kép, mivel a korábban említett orvosok évkönyve 1910-re nem elérhető csak 1908-ra (de ott sem volt minden kórház esetében feltüntetve az ágyszám), így igyekeztem 1908-as adatokat keresni, ami részben sikerült is mivel a Magyar Statisztikai Évkönyv Ú.F. XVI. évfolyama 1908-ra tartalmaz ilyen adatokat, igaz csak törvényhatóságokként. A hiányzó ágyszámadatokat levéltári forrásokból, egészen pontosan alispáni jelentésekből és kórháztörténeti monográfiákból gyűjtöttem össze.

Egészségügyi tényezőkön belül az utolsó mutató a nyershalálozási arányszám volt (M16). Pontosabban a vizsgálati időpontokat megelőző tíz évre vonatkozó (1921–1930; 1901–1910) nyershalálozási arányszám mint születéskor várható élettartamot helyettesítő proxy mutató. Mivel a vizsgált tér (1625 település) a hazai városhierarchia-vizsgálatok vonatkozásában igen széles, így törekedtem tényezőként legalább egy olyan mutatót alkalmazni, amely valamennyi településre elérhető, így differenciálva az alsóbb szinteket is. Ezért is döntöttem ezen mutató felhasználása mellett. Az 1930-ra vonatkozó adatokat Szilágyi Zsolt által készített TMTE adatbázisból, az 1910-es adatokat pedig Demeter Gábor vezetésével elkészült gistory.hu-n fellelhető adatbankból merítettem.

Az oktatási szektor (alapfokú-középfokú-felsőfokú intézmények) önmagában is hierarchikus, tehát jól illeszkedik a vizsgálat céljához. Az oktatási tényező vonatkozásában eleinte az írni-olvasni tudók arányából (a 6 éves és annál idősebb lakosság vonatkozásában) indultam ki (M17). Bár tény, hogy 1930-ra már közel sincs akkora differenciáló ereje, mint 1910-re, azonban a mutató erőssége, hogy valamennyi településre elérhető mindkét időmetszetben, illetve az alsóbb szintek vonatkozásában még differenciáló szereppel is bírhat. Tehát annak érdekében, hogy az alsó szintek települései is láthatóvá váljanak az oktatási tényezőkön belül, az írni-olvasni tudók arányát is beemeltem a vizsgálatba.

Ezt követően a településeken található középfokú intézmények típusait vizsgáltam meg, majd a Statisztikai közlemények idevágó kötetéből rögzítésre került az 1910/11 és az 1932/33 tanév középfokú diákszámait településenként (M18).

A középszint után következett a felsőfokú szint. Tény, hogy 1930-ban négy városban (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs), míg 1910-ben csupán a fővárosban volt jelen egyetem (a trianoni határokon belül). Azonban egyéb intézmények is részét képezték a korabeli

felsőoktatási szintnek. Úgy vélem, hogy a hálózat felső szintjein fontos szereppel bír egy országos, de minimum regionális vonzáskörzettel rendelkező intézmény figyelembevétele. Felsőfokú intézmények hallgatói létszáma pedig a korabeli statisztikai kiadványokból nyerhető ki (M19).

A vizsgálatban lévő jelzőértékek sokszínűségéből, különbözőségéből adódóan és a számítások elvégzésének érdekében szükségesnek tartottam egységesíteni a mutatókat. Az eltérő nagyságrendű és mértékegységű értékek következtében normalizáltam valamennyi mutató értékét, majd az átláthatóság érdekében százzal szoroztam a normalizálás által kapott 0 és 1 közé eső abszolút értékeket. Az öt tényező normalizált átlagértéke adta mindkét időmetszetben (1910, 1930) a rangsor alapját képező KVM indexet. Ezáltal teljesült a komparatív elemzés alapjául szolgáló egységes módszertani modell, amely mindkét időmetszetben ugyanazon mutatókat helyezi fókuszpontba.

III. Eredmények

A vizsgálat során bizonyítást nyert, hogy a települések hierarchiában elfoglalt pozícióját változó mértékben befolyásolja a periférikus külterületek leválasztása. Nem lehet kijelenteni kategorikus módon, hogy csak az alföldi városok esetében van ennek jelentősége. A vizsgálat alapján kimondható, hogy a hierarchia magasabb szintjein (*regionális központok* és *megyeszintű központok*) álló településekre sokkalta kisebb hatást gyakorolt a külterület leválasztása függetlenül attól, hogy alföldi, vagy dunántúli településről beszélünk. Viszont az alsóbb hierarchiaszinteken található községek vonatkozásában már jelentős pozícióváltozás figyelhető meg mindkét irányban. Tehát önmagában az, hogy egy település úgynevezett alföldi jellegű – és ezáltal vélhetően nagy kiterjedésű külterülettel rendelkezik – nem feltétlenül befolyásolja negatívan az adott település városiasodottságát. Továbbá a vizsgálat alapján kijelenthető, hogy a külterület hovatarozásáról szóló kérdést négy tényező befolyásolja leginkább: 1) az adott kutatás látószöge és egyben kontextusa; 2) a városi jog megléte vagy éppen hiánya; 3) a földrajzi elhelyezkedés a községek vonatkozásában; illetve 4) a külterületre vonatkozó történeti források mennyisége és minősége, mivel számos esetben a leválasztást a történeti források nem – vagy csak korlátozottan – teszik lehetővé.

Alapvető kérdés szokott lenni a legtöbb funkcionális városhierarchia-vizsgálat vonatkozásában az, hogy hányan is élnek városban, mekkora az úgynevezett városi lakosság aránya a különböző időmetszetekben. A jogi városokban élő lakosságot szokás ilyenkor megadni, de ezen vizsgálatok lehetővé teszik, hogy tovább árnyaljuk a képet és rávilágítsunk,

hogy funkcionális szerepkörrel rendelkező településeknek mekkora volt az összlakossága. Országos vonatkozásban megállapítható, hogy 1930-ban a lakosság közel 33%-a jogi értelemben vett városokban lakott (2 881 251 fő). Ha az ország valamennyi városi szerepkörrel rendelkező települését figyelembe vesszük – a *kvázi városokkal* bezárólag –, akkor 3 596 923 fő élt városokban, ez hozzávetőleg az akkori lakosság 41%-a. Tehát a lakosság közel fele már városlakónak számított 1930-ban funkcionális értelemben.

A határ menti térségre fókuszáló vizsgálatom alapján kijelenthető, hogy a határ mentén jelen lévő hierarchikus szintek városait eltérő módon érintette a vizsgált periódus eseményei. Nem nyert bizonyítást az a feltételezés, hogy minél magasabb hierarchikus szintről beszélünk, annál nagyobb előrelépést tapasztalunk a két időmetszett között. Mivel a határ menti *megyeszintű központok* érték el a legnagyobb mértékű csökkenést a városhierarchia-mutató (KVM) vonatkozásában. Míg a határ menti funkcionális értelemben vett *községek*, illetve a *kvázi városok* érték el legnagyobb KVM növekedést 1930-ra. Ami azt is bizonyítja, hogy gyakran a vonzáskörzet részét képező alacsony hierarchiaszinttel rendelkező településeket érintette pozitívabban a gazdasági, társadalmi és térszerkezeti változás (ezt a *regionális központok* esetében az alacsony elemszám miatt nem lehetett vizsgálni). Azonban a tényleges pozícióváltozások esetében már kirajzolódik egyfajta tendencia a határ menti zónában. Minél alacsonyabb hierarchiaszintről beszélünk annál több tényleges pozícióváltozás figyelhető meg, ami viszont azt bizonyítja, hogy a stabilitás, a pozíciótartás, stagnálás esélye nő a szintek között felfelé haladva. Továbbá az is megmutatkozott, hogy a határ mentén a lakosságnövekedés nem a legmagasabb hierarchiaszinteken (*regionális központ, megyeszintű központ*) érte el a legnagyobb értékeket – ahogy ez az összterületi vizsgálat esetében volt –, hanem a *közép- és kismértékű* szint határ menti települései gyarapodtak leginkább.

Bár tény, hogy vizsgálatom alapvetően történeti és társadalmi léptékben is rövidtávú periódust foglal magába, de összességében megállapítható a vizsgált határ menti funkcionális szerepkörök változása alapján, hogy az új térstruktúra – ami nem mellesleg a mai állapotok origója – jelentősen nem változott 1910-hez képest. Ez jól látszódik valamennyi szerepkört/tényezőt ábrázoló térkép összevetése során is. Tehát egyfajta folytatása a korábbi trianoni területen mért állapotoknak, szinte megmerevedet az 1910-es állapot 1930-ra. Ami többek között azt is jelzi, hogy Trianon után megmaradt területet nem, vagy csupán kismértékben befolyásolta a határváltozás és a világháború következményei. Továbbá az is bizonyítást nyert, hogy a határ menti területi egyenlőtlenségek részben megerősítették, néhol mélyítették a már fennálló országos területi egyenlőtlenségeket.

A vizsgálat egy korábbi tézist is alátámasztott. Szilágyi Zsolt 2018-as munkájában a *többközpontú fejlettségi modellt* ismertette és úgy vélte, hogy ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Trianont követően egy viszonylag gyors konszolidációs folyamat menjen végbe Magyarországon. Vizsgálatom során a városiasodottság látószögéből is hasonló többközpontú hálózat rajzolódott ki 1930-ra. A hat *regionális központ* egyértelműen kiemelkedett (a fővárost leszámítva) a hálózatból. Ezen hat város (Debrecen, Szeged, Pécs, Miskolc, Győr és Szombathely) számos tényező és mutató esetében kimagasló értékeket produkált, illetve a hálózat vonatkozásában meg tudták tartani, sőt bizonyos esetekben növelni is tudták a központi szerepkörüket. Úgy vélem ezen *regionális központok* Trianon utáni erősödése párhuzamba hozható a központi szerepkörök és a fejlettségi mutatók erősödésével, melyek gyakran a környező régióra is nagy befolyást gyakoroltak.

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy 1930-ban Győr és Szombathely miként tehetett szert ezen pozíciókra. A vizsgálat alapján Győr és Szombathely erősödő regionális szerepének alapvető funkcionális tényezői rajzolódnak ki, amelyek háttérben Bécs relatív közelsége is fontos szerepet tölthetett be. Bár tény, hogy az a struktúra, amit vizsgálok egy adott pillanat – az egyik esetben – 1930-ból és azt körülölelő évekből, csak, hogy maga a struktúra nem egy pillanat alatt alakult ki ilyenné. Tehát ahhoz, hogy Győr, illetve Szombathely elérje azt a hierarchiai szintet, amely a *regionális központok* közé sorolja a vizsgálatomban, ahhoz hosszú évtizedekre volt szükség, amikor még igen komoly befolyást gyakorolt Bécs városa a térségre. Ezt a fajta befolyást Győri Róbert 2006-ban megjelent munkája is részletesen kifejti. 1920 után már csökken az osztrák főváros a Kisalföld gazdasági térszervezésében gyakorolt hatása. Vagyis mind Győr, mind Szombathely regionális szerepkörei felerősödtek (ez Székesfehérvár esetében Budapest miatt nem történhetett meg). Úgy vélem, hogy Győr és Szombathely esélyt kaptak az "önálló" térszervezésre potenciális *regionális központként*. Következésképp, az ország nyugati régiójában két olyan város is színre lépett Trianon után, amelyek ideiglenesen regionális szerepkört tölthettek be ebben az új államtérben. Továbbá egymás vetélytársaivá váltak a földrajzi közelség miatt. Mindezt úgy, hogy a regionális szintű funkciók megoszlottak a két város között.

Ezentúl a vizsgálat során kirajzolódott, hogy a fővárosi agglomeráció jelentős növekedésre tett szert a két időmetszett között. És az egyik legdinamikusabban fejlődő térséggé lépett elő a városiasodottság vonatkozásában (is). Ezt alátámasztja a térség növekvő lélekszáma, a városi rangok adományozása és a gazdasági mutatók növekedése is. Ennek háttérben egyértelműen a főváros dinamikus fejlődése és az ezzel járó kisugárzása húzódik, továbbá a

trianoni békeszerződés következtében beáramló – főleg középosztálybeli – menekültek nagyszámú megjelenése is.

Összeségében megállapítható, hogy az amúgy is sok ellentmondást tartalmazó területi beosztást a békeszerződés csak még aránytalanabbá tette. Hozzávetőleg 27 vármegye és 60 járás helyzete változott meg az új határokkal, így sok esetben alakultak ki olyan járások a határ mentén, ahol a kijelölt központok nem, vagy csak alig tudták betölteni a járás- vagy megyeszékhelyi funkciójukat. Továbbá hiába lettek a jogi és a közigazgatási szerepek vonatkozásban a különféle szintek homogénebbek, maga a struktúra, a hierarchikus hálózat deformálódott és még aránytalanabb lett Trianont követően. Tovább nőtt a szakadék a *főváros* és a hálózat többi szereplője között, továbbá a *regionális központok* és a *megyeszintű központok* között is jelentős távolodás figyelhető meg. Tulajdonképpen leszakadtak a *megyeszintű központok* a *regionális központoktól* 1930-ra. Ezentúl pedig a *kisvárosi* szint dominanciája is megnőtt és ezen hierarchiaszint jelentős gyarapodást könyvelt el a két időmetszett között. Úgy vélem ennek háttérében sok esetben az elvesztett központi szereppel rendelkező városok vonzáskörzetéből megmaradt települések előre lépése figyelhető meg. Tehát egyfajta „szerepkörátvétel” ment végbe a vizsgált periódus során az alsó szinteken.

Nyilvántartási szám: DEENK/241/2024.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Bán Gergely Károly
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10064599

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (3)

- Bán, G. K.:** Belterület és ami mögötte van: A külterületi kérdéskör empirikus vizsgálata az 1930-as településhálózat tükrében.
In: Fénytörésben : Struktúrák, lokalitások, mintázatok, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 151-172, 2021, (Vidéktörténet, ISSN 2498-8804 ; 3) ISBN: 9789634162605
- Bán, G. K.:** A magyar városhálózat hierarchiája és térszerkezete a két világháború között.
In: Hálózat és Hierarchia / Kövér György, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 93-146, 2020, (Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv, ISSN 2498-8634)
- Bán, G. K.:** Város, hierarchia, pozíció: A két világháború közötti Magyarország városhierarchia-kutatásának módszertani keretei.
In: Területi-társadalmi törésvonalak és a boldogulás útjai / Demeter Gábor, Szalkai Gábor, Bán Gergely Károly, Szirácsik Éva, Tompa László, Bara Júlia, Dobszay Tamás, Kovács Attila, Paréj-Farkas Katalin, Gagy József, Papp Lajos, Horváth Gergely Krisztián, Bartha ÁkosSántha István, Jobst Ágnes, Csikós Gábor, Ö. Kovács József, Káli Csaba, Balogh Róbert, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 95-115, 2019, (Vidéktörténet,ISSN 2498-8804 ; 2) ISBN: 9789634161615

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

- Bán, G. K.:** Az ezer arcú városhierarchia.
Tört. Földr. Közl. 11 (1-2), 93-117, 2023. ISSN: 2064-390X.
- Bán, G. K.:** Területi különbségek a trianoni Magyarország területén a 20. század első felében: Módszertani modell.
Új Nézőpont. 7 (3), 54-70, 2020. EISSN: 2064-7042.
- Bán, G. K.:** A két világháború közötti Magyarország városhierarchia-vizsgálatának módszertani kérdései.
Új Nézőpont. 4 (2), 5-29, 2017. EISSN: 2064-7042.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

7. **Bán, G. K.:** Inner Territory and What Lies Behind It: An Inquiry Into the Hungarian Urban Hierarchy in 1930.
Hung. Hist. Rev. 8 (1), 153-178, 2019. ISSN: 2063-8647.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

8. **Bán, G. K.:** Trianon megjelenése a középfokú földrajzoktatásban a két világháború között.
In: Szülőföldön magyarul : Iskolák és diákok a határon túl. Szerk.: Pusztai Gabriella; Márkus Zsuzsanna, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 112-125, 2017, (Oktatáskutatás a 21. században, ISSN 2559-8864 ; 2.) ISBN: 9789633186350

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

9. **Bán, G. K.:** Kataszterek katasztere: Az MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzött kataszteri térképek új jegyzéke.
Catastrum. 10 (3), 62-64, 2023. ISSN: 2064-5805.
10. **Bán, G. K.:** Városfogalmak különböző tudományok látószögében, modernkori városhierarchiák.
Hallg. Műhtanulm. 5, 9-21, 2021. ISSN: 2063-6024.
11. **Bán, G. K.:** Tringli István: Sátoraljaújhely.
Új Nézőpont. 5 (2), 36-40, 2018. EISSN: 2064-7042.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2024.05.10.

